

»Korttidsbehandling av unge lovbytere«

Av høyesterettsdommer ROLV RYSSDAL

I.

Det ble i forrige århundre gjennomført omfattende reformer i fengselsvesenet, og man så optimistisk på mulighetene for å forbedre lovbytere ved å la dem utholde langvarige fengselsstraffer. Derimot ble det etter hvert noe av et dogme at korte frihetsstraffer var utjenlige midler i kampen mot kriminaliteten. I statuttene for Den internasjonale kriminalistforening som ble stiftet i 1888, het det i post 6 at „frihetsstraffen med rette inntar den første plass i vårt straffesystem“, men i post 7 at foreningen „anser dog de kortvarige frihetsstraffers erstatning for mulig og ønskelig“. Dette siste var likevel ikke noen enstemmig oppfatning. Som eksempel kan nevnes at professor Francis Hagerup under et møte i Den norske kriminalistforening i 1892 uttalte at de korte frihetsstraffer ikke kunne unnværes, og at kravet om å avskaffe slike straffer derfor skjøt langt over målet.

Kortvarige frihetsstraffers plass i reaksjonssystemet er stadig gjort til gjenstand for behandling i kriminalpolitisk litteratur og på internasjonale møter. Emnet ble således drøftet på Haagkongressen i 1950 (arrangert av the International Penal and Penitentiary Commission). Opplysninger utarbeidet for denne kongress viste at korte fengselsstraffer fortsatt ble brukt i stor utstrekning. Dette gjaldt til tross for at det fremdeles var en utbredt oppfatning at korttidsstraffene var beheftet med vesentlige mangler og ulemper. Enkelte deltakere — som professor Andenæs og överdirektör Göransson — gav uttrykk for at skadevirkningene kanskje var blitt overdrevet. På kongressen ble videre fremholdt at man kunne ha overvurdert resultatene av den opplæring og påvirkning som kan oppnås under mer langvarige opphold i fengselsvesenets anstalter.

Korttidsstraffene var også forhandlingsemne på FN kongressen i London i 1960. Det ble der opplyst at dommer på inntil 6 måneders fengsel i Europa gjennomsnittlig utgjorde 75 % av alle dommer på frihetsstraff. Man antok at det ville være ugunnlig å avskaffe korttidsstraffene, men at det burde gis større adgang til bruk av reaksjoner som ikke innebærer frihetsberøvelse, og til anbringelse i medisinske institusjoner eller anstalter under sosialomsorgen. Det ble også gitt uttrykk for at man gjennom endringer på fullbyrdsstadiet burde søke å gi korte fengselsstraffer et mer positivt innhold. Et viktig punkt i FN kongressens rekommandasjoner var anbefaling av vitenskapelige undersøkelser med sikte på å klarlegge når — og overfor hvem — korttidsreaksjoner ikke kan anses formålstjenlige.

I den tid som er gått etter at kravet om avskaffelse av korttidsstraffen ble reist, er det etter hvert gjennomført store endringer både i lovgivningen og i praksis. Den utstrakte anvendelse av bøter, påtaleunndlatelse og betinget dom er her av vesentlig betydning. Utbygging av helsevesen og sosialomsorg har videre ledet til at mange mentalt defekte og asosiale nå kan anbringes i mer adekvate anstalter enn fengslene selv om de begår straffbare handlinger. På den annen side leder mange overtredelser — for eksempel i trafikksaker — til et stort antall mer leilighetsvis lovbrøtere settes i fengsel. Mange av disse trenger ikke noen særlig behandling eller resosialisering, men i graverende tilfelle må både lovbrøterne selv og almenheten ved hjelp av ubetingede fengselsstraffer bringes til å forstå at samfunnet ikke kan og ikke vil tolerere en hensynsløs eller farlig opptreden. Andre mer leilighetsvis lovbrøtere kan nok ha behov for påvirkning under et anstaltopphold, men hvis en overtredelse er mindre alvorlig, bør den ikke lede til langvarig frihetsstraff, og det kan også være at et forholdsvis kortvarig opphold er tilstrekkelig.

De klassiske innvendinger mot korttidsstraffene hadde sammenheng med at det var mange negative trekk ved fullbyrdelsen, og at samme lovbrøter gang på gang ble idømt korte fengselsstraffer. En dansk undersøkelse foretatt før Londonkongressen i 1960 bestyrket den oppfatning at selv et kortvarig opphold i et vanlig fengsel ofte kan utnyttes på en positiv måte, dels ved at man undersøker den innsattes forhold, dels ved at man innleder et forsorgsarbeid som kan fortsettes etter løslatelsen.¹⁾ Ved at korttidsstraffer utholdes i åpne anstalter kan man unngå visse negative sider som er forbundet med vanlig fengselsopphold. I Belgia er i de senere år den ordning prøvet at korttidsinnsatte i hele fullbyrdelsestiden utfører sitt vanlige arbeid og bare tilbringer fritiden — eller bare lørdag og søndag — i anstalten. Metoder av denne og lignende art og bruk av en helt kortvarig frihetsberøvelse som innledning til videre behandling i frihet vil formentlig i mange tilfelle kunne erstatte de mer tradisjonelle korte fengselsstraffer.

II.

Europarådets kriminalrettskomite avgav høsten 1965 en rapport om metoder for korttidsbehandling av unge lovbrøtere. Det ble gjort rede for lovregler og praksis i vesteuropeiske land og visse former for behandling av unge lovbrøtere i U.S.A. På dette grunnlag er det i rapporten formet en del rekommendasjoner om bruken av kortvarige anstaltopphold, og disse ble senere godtatt

¹⁾ Karen Berntsen og Karl O. Christiansen: „Mandlige Arresthusfanger“.

av Ministerkomiteen i form av en resolusjon rettet til regjeringene i de land som er med i Europarådet.²⁾ Jeg var med på å utarbeide rapporten og vil som referent på kriminalistmøtet i vesentlig grad bygge på den. Da rapporten i april 1967 er blitt publisert,³⁾ skulle det være tilstrekkelig at det her gis en kortfattet skriftlig fremstilling.

I det følgende brukes "kort tid" i betydningen opp til 6 måneder, „behandling“ som nøytralt uttrykk for påvirkningsarbeid i vedkommende anstalt og „unge“ om personer fra den kriminelle lavalder opp til ca. 21 år.

Det rår i europeiske land avgjort motvilje mot å anvende ubetinget fengselsstraff overfor lovbrøtere under 18 år, og slik straff brukes svært lite. Så vidt mulig gjennomføres forskjellige oppdragende tiltak innen barnevernet, eventuelt anvendes en betinget reaksjon, gjerne med tilsyn. Overfor unge lovbrøtere over 18 år blir derimot kortvarig ubetinget fengselsstraff i flere land idømt i ganske stor utstrekning, og straffen utholdes ofte i anstalter hvor de unge direkte eller indirekte kommer under uheldig påvirkning av eldre kriminelle. Av denne og andre grunner har man i flere land tatt i bruk nye metoder for korttidsbehandling av unge lovbrøtere. Dette er dels gjort som ledd i fullbyrdelsen av vanlige dommer på fengsel, dels ved utforming av nye strafferettslige reaksjoner som helt eller delvis trer istedenfor vanlig fengselsstraff. Av de nye reaksjoner har Jugendarrest i Vest-Tyskland og anbringelse i detention centres i Storbritannia vært i bruk i atskillig tid. De er vel kjent og utførlig behandlet i rapporten fra Europarådets kriminalrettskomite.

Den tyske Jugendarrest — som brukes i tre former med fire uker som maksimumstid — anvendes i meget stor utstrekning. Formålet er å gi unge lovbrøtere som ennå ikke er festnet i kriminalitet, en vekker. Regimet bygger på streng disiplin. Den innsatte oppholder seg og arbeider i enerom, hvor det forutsettes at han får den nødvendige ro og kan besinne seg over den situasjon han er kommet i.

De engelske detention centres er lukkede anstalter, men de skiller seg klart fra ordinære fengsler. Etter lovendringer i 1961 tar man nå sikte på at dom på anbringelse i detention centres skal være eneste strafferettslige reaksjon mot unge lovbrøtere som idømmes kortvarig frihetsstraff. Anbringelsestiden er opp til 6 måneder. Regimet preges av gruppeaktivitet under streng disiplin, og det stilles høye krav til de innsatte med hensyn til arbeid, legemsøvelser og alminnelig opptreden. De innsatte deltar

²⁾ Resolution (66) 25.

³⁾ Short-term methods of treatment for young offenders (Strasbourg 1967).

også i diskusjonsgrupper hvor de drøfter forskjellige samfunnsmessige forhold. Anstaltene har sosialarbeidere, og ettervern med tilsyn er nå obligatorisk.

Ved den nye svenske brottsbalken som trådte i kraft 1. januar 1965, er det innført en ordning med 1—2 måneders anstaltanbringelse i tilknytning til skyddstilsyn, en form for kvalifisert betinget dom. Slik anbringelse foretas i særlige tilsynsanstalter, hver med ca. 40 plasser. Anstaltene er åpne og ikke preget av streng disiplin. I anbringelsestiden foretas undersøkelser med sikte på å skape grunnlag for senere rehabilitering. Gruppesamtaler har en viktig funksjon, og man diskuterer blant annet praktiske problemer på arbeidsmarkedet.

Forskjellige nye metoder er forberedt i flere land. I Frankrike foreligger forslag om en korttidsreaksjon hvoretter de innsatte skal undergis arbeidstrening, fysisk fostring og pedagogisk påvirkning. Anstaltregimet skal bygges opp omkring mindre grupper, og man vil søke å gjennomføre en slags „sémiliberté“. I Nederland har man — inntil videre uten å gå til lovmessige endringer — forberedt innredning av særlige anstalter som blir vesentlig annerledes enn vanlige fengsler. Også her vil anstaltregimet bli bygget opp omkring mindre grupper — hver med en gruppeleder — og det vil bli lagt vekt på å oppnå best mulige resultater i arbeid, opplæring og fysisk fostring.

Ved lov av 9. april 1965 om strafferettslige åtgjerder mot unge lovbrytarar er det i Norge vedtatt en ny korttidsreaksjon, ungdomsarrest. Denne del av loven, som ennå ikke er satt i kraft, kommer jeg tilbake til.

I en del stater i U.S.A. er det tatt i bruk metoder for korttidsbehandling som har vakt betydelig interesse. Mest kjent er vel det såkalte Highfields system i New Jersey. Som en form for behandling på grunnlag av en betinget dom anbringes unge lovbytere i særlige anstalter for en tid av ca. 4 måneder. De deltar der i meget frie gruppediskusjoner som foregår under kyndig ledelse og brukes som et hovedmiddel for påvirkning. Også de særlige amerikanske metoder er nærmere omtalt i rapporten fra Europarådets kriminalrettskomite.

III.

I prinsippet vil det formentlig være enighet om at straffereaksjoner som leder til frihetsberøvelse bør brukes så lite som mulig, og at det særlig i saker mot unge lovbytere må overveies om det er forsvarlig å nøye seg med andre reaksjoner eller tiltak. Men det kan være nødvendig å idømme ubetinget frihetsstraff, og i så fall må en korttidsreaksjon være å foretrekke hvis dette etter forbrytelsens art og gjerningsmannens forhold kan anses

tilstrekkelig. En korttidsreaksjon med virkemidler som særlig tar sikte på behandling av unge lovbrytere, skulle derfor ha en viktig funksjon.

Det er å foretrekke at en slik korttidsreaksjon utholdes i særskilte anstalter som gir mulighet for behandling avpasset etter de innsattes alder og utvikling.

Korttidsbehandling i særskilte anstalter kan være et alternativ til en vanlig kort fengselsstraff, eller det kan være eneste korttidsreaksjon mot unge lovbrytere. Hvis den første løsning velges, vil det være anledning til å foreta nøye utvelgelse av de lovbrytere som undergis denne særlige reaksjonsform. Dette vil igjen ha betydning ved utformingen av anstaltregimet og for hvilke krav som kan stilles til de innsatte. Det bør iallfall unngås at festnede ungdomskriminelle og lovbrytere med markerte psykiske lidelser anbringes i anstalter av denne art.

Det er delte meninger om hvordan de unge lovbrytere best kan påvirkes i positiv retning, og det er iallfall for tiden neppe mulig å bevise hvilke behandlingsmetoder som er mest effektive. Det er derfor i høy grad behov for undersøkelser og forskning som foretas med sikte på å skaffe bedre grunnlag for vurdering av de metoder som brukes i forskjellige land.

Under enhver omstendighet er det uhyre viktig at lederne og det øvrige personale i anstalter av denne art har særlige forutsetninger for å arbeide blant ungdom. Ved anstaltene bør det være kvalifiserte sosialarbeidere, og i den utstrekning det er nødvendig må de innsatte få personlig veiledning og materiell hjelp i tiden etter løslatelsen.

IV.

Vurderinger formet i generelle vendinger — som under avsnitt III — vil kanskje ikke gi anledning til særlig diskusjon. Annerledes blir stillingen når det gjelder en bestemt utformet korttidsreaksjon, og det er sikkert stor meningsforskjell om reaksjonsformen ungdomsarrest som nå er vedtatt i Norge.

Dersom retten finner å burde ilegge en lovbryter under 21 år kortvarig frihetsstraff, kan han dømmes til ungdomsarrest. Oppholdets varighet er fastsatt i loven. Den ordinære tid er 60 dager, men viser den innsatte godt forhold, kan han løslates inntil 10 dager tidligere. Det er forutsetningen at de innsatte skal holdes i kontrollert fellesskap, og at regimet skal bygge på tre grunn-elementer, nemlig 1) jevnt krevende arbeid, 2) fysisk aktivitet med sport og legemsøvelser og 3) påvirkning av den enkelte innsatte, dels ved personlig rådgivning og samtale, dels gjennom gruppebehandling. Sosialarbeideren ved anstalten skal ta kontakt med de innsatte og deres familie, eventuelt også søke å etablere

nødvendig kontakt mellom de innsatte og deres pårørende. I den utstrekning det anses nødvendig, skal anstalten sørge for betryggende ettervern.

Innføringen av reaksjonsformen ungdomsarrest må ses på bakgrunn av den milde kriminalpolitikk som har vært ført i Norge, og den økning av ungdomskriminaliteten som har funnet sted. Ifølge lovforarbeidene er ungdomsarrest i første rekke beregnet på ungdom som gjennom uheldig påvirkning er glidd ut i kriminalitet, eller som har begått lovbrudd i tankeløshet eller for spenningens skyld. Det er antatt at disse kan trenge en klar advarsel som innebærer et følbart inngrep samtidig som de kan få bistand til å komme over i ordnede forhold.

Det er lagt vekt på å få et reaksjonssystem som har indre sammenheng, og som i størst mulig utstrekning kan lede til at det overfor unge lovbrutere anvendes særlige reaksjonsformer istedenfor tradisjonell fengselsstraff. Man regner med at hovedtyngden av straffesaker mot ungdom under 18 år også i fremtiden vil bli overført til barnevernet. Det er videre regnet med fortsatt bruk av betinget reaksjon, særlig i form av betinget påtaleunntatelse og domsutsettelse. Og hvis en ungdom med flere betingede reaksjoner begår nye forbrytelser, må det antas at frihetsberøvelse i form av 50—60 dagers ungdomsarrest som regel vil være passende. En slik ubetinget reaksjon vil være naturlig i forhold til tidligere betingede reaksjoner. Og dersom domfelte etter opphold i ungdomsarrest fortsetter med alvorlige forbrytelser, vil det være naturlig at han neste gang idømmes ungdomsfengsel som innebærer minst 9 måneders frihetsberøvelse.

Man har funnet det nødvendig å bygge en ny anstalt før reglene om ungdomsarrest settes i kraft. Tomten er valgt, og anstaltoppbygget er planlagt. Det er regnet med 60 plasser fordelt på 6 avdelinger, hver med plass for 10 innsatte. Utformingen av anstaltregimet vil bli bygget på de tre grunnelementer som før er nevnt, og man vil søke avsatt tid til undervisning og hobbyvirksomhet.

Den første betingelse for å oppnå et godt resultat er at anstalten får en egnet leder og annet vel kvalifisert personale.

Rolv Ryssdal.